

**Een fatsoenlijk land.
Een waardevol Europa.**

**Onze hoopvolle agenda voor
een sterker Europa.**

Ontwerpverkiezingsprogramma
Europees Parlement 2024-2029

Programmacommissie

Daan Versteeg (voorzitter)

Barend Tensen (scribent)

Robbert van Eerd (secretaris)

Iris Bouwers

Clemens van der Berg

Diederick van Wijk

Gerda Verburg

Ondersteuning

Herman de Vries (internationaal secretaris)

Hielke Onnink

Eindredactie en opmaak

Ymkje Meijer

Dirk van Vugt

***Een fatsoenlijk land bestaat uit verbonden bloeiende regio's
in een sterk Europa,
waar waarden en het recht gemeenschappelijk gedragen worden,
en de economie rechtvaardig en duurzaam is.***

Voorwoord.

Er is werk aan de winkel in de Europese Unie. Onze bestaanszekerheid staat op veel grotere schaal op het spel dan veel partijen lijken te beseffen. In deze turbulente wereld zijn onze manier van leven, onze veiligheid en onze welvaart niet meer vanzelfsprekend. Fundamentele waarden als vrijheid, recht en democratie, waarden waarop de Europese Unie is gebouwd, staan onder druk.

Politici en bestuurders, nationaal en Europees, zijn naïef geweest en hebben onvoldoende geleverd. Jaap de Hoop Scheffer verwoordde het treffend: 'Na de val van de Berlijnse muur in 1989 en de ineenstorting van de Sovjet-Unie in 1991, heeft Europa een klapstoeltje gepakt met een glaasje wijn erbij en is gaan toekijken hoe Amerika onze veiligheid garandeerde, Rusland ons van goedkope energie voorzag en China onze spullen maakte.' **We zijn te afhankelijk en te kwetsbaar geworden**, en die afhankelijkheid wordt tegen ons gebruikt.

Wij willen werken aan een Europese Unie die bescherming biedt, die zorgt dat we samen sterk staan. De Europese Unie moet versneld geopolitiek volwassen worden. We moeten onszelf kunnen verdedigen, van energie kunnen voorzien, grip krijgen op migratie én zelf produceren wat we nodig hebben voor de economie van de toekomst. Op een duurzame manier.

De toekomst van Nederland, ligt hoe dan ook in Europa. **Het kan alleen goed met ons gaan als het ook goed gaat met de landen om ons heen.** We delen een lotsverbondenheid. We horen bij elkaar. We delen een geschiedenis en een toekomst. Dat besef is diep verankerd in onze waarden en beginselen. Daarom kiezen wij voor een Nederland dat in Europa aan tafel zit, de handen aan de knoppen heeft en richting geeft aan waar wij vinden dat Europa heen moet.

We zijn ook kritisch op hoe het nu gaat in Europa. Kritisch op onnodige regels, op doorgeschooten marktdenken en op onuitvoerbare wetgeving voor een dichtbevolkt land als Nederland. We zijn kritisch op de Europese Commissie als die op de stoel gaat zitten van nationale, lokale of regionale overheden. Van Zwol stelde terecht in zijn rapport dat waar wij als christendemocraten kritisch zijn op 'Brussel' dat vooral is uit ongeduld om een soms ingesleten onvermogen tot krachtige besluitvorming of om een hang naar complexiteit in regelgeving en uitvoering. **Wij willen bij de opbouwende krachten in Europa behoren en juist daarom zijn we niet snel tevreden.**

Er ligt de komende jaren een grote opdracht. Het is volstrekt logisch dat grensoverschrijdende problematiek om grensoverschrijdende oplossingen vraagt. De manier waarop we ooit bedacht hadden om samen te werken met 6 of 9 lidstaten in de Europese Unie werkt niet met 27 landen, laat staan met verdere uitbreiding. Naar buiten toe moeten we samen sterk staan. Naar binnen toe moet er meer ruimte zijn voor verscheidenheid en diversiteit, ruimte voor kopgroepen rond belangrijke thema's en voor verschillende vormen van samenwerking tussen regio's. **Een sterk Europa bestaat uit sterke lidstaten.** Lidstaten die elk met hun eigen unieke bevolking, economie en cultuur bijdragen aan het versterken van het geheel. Lidstaten moeten de ruimte hebben om vanuit hun eigen kracht gemeenschappelijke doelen te bereiken.

Wij staan voor onze Europese waardengemeenschap. Het is niet uit te leggen dat er landen in Europa zijn die wel willen profiteren van Europese vrijheden, de interne markt en de stabiliteit, maar daar niet aan willen bijdragen. Een modern Europa verbindt consequenties aan landen binnen de Unie die onze waarden ondermijnen. Waarden zijn niet vrijblijvend. **Waarden moeten handen en voeten krijgen in politiek handelen. Daarom moet Europa als rechtsgemeenschap kritisch durven zijn, op het functioneren van de rechtsstaat in al haar lidstaten en die van de landen die toe willen treden.** Alleen als de EU zelf werk maakt van haar eigen rechtsgemeenschap, kan ze ook geloofwaardig een rol van betekenis spelen in de internationale rechtsorde.

Kortom, we willen een effectiever Europa dat beter werkt als geheel én voor haar lidstaten. Daarvoor leggen wij vandaag deze hoopvolle agenda neer. Samenwerken waar dat ons sterker maakt, en elkaar de ruimte geven waar dat nodig is. Op een fatsoenlijke manier. Daar zetten wij ons voor in.

Tom Berendsen
CDA-Lijsttrekker EP-2024

Henri Bontenbal
Partijleider

Wij kiezen voor een Europa dat van waarde is voor alle Nederlanders en Europeanen. **Onze bestaanszekerheid en manier van leven kunnen we alleen beschermen in een sterk Europa dat op eigen benen staat.** Er is werk aan de winkel. De EU moet zich bewijzen als waardengemeenschap en verantwoordelijkheid nemen voor onze gezamenlijke toekomst. Voor een fatsoenlijk land in een waardevol Europa.

We kiezen voor een Europa dat zijn inwoners beschermt. Een Europa waar we veilig en geborgen zijn.

- 1. We beschermen onze waarden en democratische rechtsstaat.** Het wordt makkelijker om EU-landen die lak hebben aan de rechtsstaat sancties op te leggen. Landen die de waarde van de rechtsstaat begrijpen kunnen op termijn lid worden van de EU.
- 2. We beschermen de grenzen van Europa tegen illegale immigratie.** Screening van asielzoekers gebeurt aan de buitengrens. Vandaaruit worden afgewezen asielzoekers direct teruggestuurd naar het land van herkomst. We gaan meer sturen op arbeidsmigratie.
- 3. We beschermen onze burgers met een sterker defensiebeleid.** Europa wordt in staat zichzelf te verdedigen. We richten een Europese veiligheidsraad op en alle EU-landen houden zich aan de 2% NAVO-norm.

We kiezen voor een Europa dat zijn inwoners bestaanszekerheid biedt. Daarvoor werken we aan een rechtvaardige en duurzame economie.

- 4. We bieden zekerheid door Europa zoveel mogelijk zelfvoorzienend te maken.** Schone energie en eerste levensbehoeften worden binnen de EU geproduceerd. We doen essentiële voorzieningen zoals havens en internetmasten niet in de uitverkoop aan partijen buiten Europa.
- 5. We bieden zekerheid door ambitieus en realistisch klimaatbeleid.** We geven de aarde schoon door aan de volgende generatie, met behoud van banen in Nederland.
- 6. We bieden zekerheid door zij aan zij te staan met onze boeren en vissers.** Zij produceren gezond, duurzaam en betaalbaar voedsel voor iedereen. Voedselzekerheid en gezonde natuur gaan hand in hand.

We kiezen voor sterke regio's. Dat is een leefbaar en bereikbaar Europa met respect voor verschillende culturen en tradities.

- 7. We versterken onze regio's door samenwerking makkelijker te maken.** Daarvoor verminderen we de Europese regeldruk voor lokale overheden, mkb'ers en grenswerkers.
- 8. We versterken onze regio's door te investeren in bereikbaarheid.** We bouwen aan een Europees hogesnelheidsnetwerk en kleine spoorverbindingen die Nederlandse regio's aan de rest van Europa verbinden.
- 9. We versterken onze regio's door criminelen niet weg te laten komen over de grens.** Criminelen in Europa worden sneller en efficiënter opgespoord en veroordeeld door nauwere samenwerking en betere gegevensdeling.

Inhoudsopgave.

1. Veilig & geborgen.	2
1.1. Besluitvaardig & beschermend.	4
1.2. Europese buitengrens & asiel.	6
1.3. Veiligheid & defensie.	9
1.4. Buitenlandbeleid.	11
1.5. Uitbreiding van de EU.	13
1.6. Digitalisering.	14
1.7. Diversiteit & inclusie.	16
2. Rechtvaardig & duurzaam.	18
2.1. Strategische & groene industriepolitiek.	20
2.2. Interne markt.	23
2.3. Financiën & fiscaliteit.	25
2.4. Energie & klimaat.	27
2.5. Big Tech.	29
2.6. Arbeidsmigratie.	31
2.7. Voedselstrategie.	33
2.8. Land- & tuinbouw.	34
2.9. Water & visserij.	36
2.10. Natuur & biodiversiteit.	38
3. Leefbaar & bereikbaar.	40
3.1. Regio's versterken.	42
3.2. Bereikbaarheid.	43
3.3. Gemeenschapszin & verbondenheid.	44
3.4. Grensoverschrijdende criminaliteit.	45
Nawoord.	47

1. Veilig & geborgen.

De EU als waarden- en rechtsgemeenschap.

De Russische invasie van Oekraïne heeft duidelijk gemaakt dat Europa haar veiligheid, vrijheid en zekerheid niet meer kan uitbesteden aan andere wereldmachten. De tijd dat we konden toekijken hoe Amerika onze veiligheid garandeerde, Rusland ons van goedkope energie voorzag en China onze spullen maakte is voorbij. **De Europese Unie moet met spoed zelfbewust en minder afhankelijk worden.**

Onze grootste bondgenoten zijn de lidstaten van de Europese Unie. Want in alle verscheidenheid tussen de lidstaten, zijn het steeds **de Europese waarden die ons binden**. In een wereld die in brand lijkt te staan is de behoefte aan hoop en verandering groot. Voor dat hoopvolle perspectief hebben we elkaar nodig. Onze verschillende culturen en tradities zijn vervlochten in onze gezamenlijke geschiedenis. We zullen deze dan ook samen moeten beschermen, om ze te behouden voor toekomstige generaties.

Daarom vraagt deze tijd om een Europa als waarden- en rechtsgemeenschap. Europa als waardengemeenschap is niet vrijblijvend. **Met rechten komen vanzelfsprekend plichten**. Het is niet uit te leggen dat landen profiteren van de interne markt en Europese vrijheden, maar niet thuisgeven op gebied van migratie.

Europa moet een geopolitiek machtsblok zijn, grip hebben op zijn grenzen en op eigen benen kunnen staan. Als waarden- en rechtsgemeenschap moet Europa ook kritisch durven zijn op zijn eigen functioneren en het functioneren van de rechtsstaat. **Alleen als de EU werk maakt van haar eigen rechtsgemeenschap, kan ze ook een geloofwaardige rol van betekenis spelen in de internationale rechtsorde.**

1.1. Besluitvaardig & beschermend.

Europa als waardengemeenschap op maat.

Wat willen we?

Samenwerken waar het ons sterker maakt en elkaar de ruimte geven waar dat nodig is. Europa moet zekerheid bieden in een wereld waarin de sterksten hun recht laten gelden. Daarom moet Europa besluitvaardiger kunnen opereren in het gezamenlijk buitenlandbeleid. Tegelijkertijd bieden we meer ruimte voor maatwerk en voor samenwerking in kopgroepen. We zijn kritisch op de Europese Commissie wanneer die met verregaande voorstellen op de stoel van nationale, regionale en lokale overheden gaat zitten. We versterken de rechtsstaat in Europa door beter te handhaven en door effectievere strafmaatregelen te creëren.

Waarom willen we dat?

Europa als waardengemeenschap moet besluitvaardiger opereren. Zacht naar binnen en hard naar buiten. De christendemocratie heeft de opdracht om de onvermoeibare verdediger te zijn van de Europese democratische en rechtsstatelijke waarden. Dat betekent dat we kritisch kijken naar het functioneren van de Europese Unie. In dat kader wordt er al langer gesproken over het invoeren van een Europa van verschillende snelheden.

Hoe gaan we dat doen?

1.1.1. **De EU moet sneller sancties kunnen opleggen** en optreden bij schendingen van de mensenrechten wanneer dat nodig is. In plaats van dat iedereen het hiermee eens moet zijn (unanimiteit), wil het CDA dat een duidelijke meerderheid (zogenoemde QMV) moet kunnen beslissen.

1.1.2. Om competitief te blijven en besluitvorming niet verder te bemoeilijken pleit het CDA **voor verschillende snelheden**. Toekomstige Europese samenwerking bestaat uit vier verschillende lagen, waarvan de laatste twee ook perspectief bieden voor landen 'in de wachtkamer' voor toetreding:

1. Kopgroepen - mogen dieper samenwerken op beleidsthema's die de bestaande EU-samenwerking niet verstoren.
2. De Europese Unie - werkt samen zoals gebruikelijk en richt zich op de grote thema's.
3. Kandidaat en geassocieerde leden - stemmen niet mee, maar delen dezelfde basisprincipes als EU-lidstaten en zijn bijvoorbeeld betrokken bij zaken zoals de interne markt.
4. Een Europese Politieke Gemeenschap - de huidige informele samenwerking wordt uitgebreid op terreinen zoals veiligheid, energie en klimaatbeleid.

1.1.3. Het CDA wil **het interne systeem van sancties aan EU-lidstaten herzien** en financiële steun meer afhankelijk maken van het voldoen aan de EU-criteria ten aanzien van de rechtsstaat en grondrechten. Dit gaat voor meer EU-fondsen gelden.

1.1.4. De mogelijkheid om **lidstaten die de beginselen van de Europese Unie schenden tijdelijk te schorsen** (Artikel 7) **wordt versoepeld** en onderhevig aan 4/5 van de stemmen in de Europese Raad.

1.1.5. Transparantie en anti-corruptie binnen alle Europese instellingen worden versterkt door de **oprichting van een onafhankelijke autoriteit**.

1.1.6. **De controlerende rol van het Europees Parlement**, als gekozen volksvertegenwoordiging, **wordt versterkt**. Hierbij moet worden gedacht aan de mogelijkheid om individuele commissarissen weg te sturen en een verzwaring van het vragenrecht.

1.1.7. Het CDA wil het **verhuiscircus naar Straatsburg stoppen**.

1.1.8. Het CDA maakt zich sterk voor **een betere samenwerking tussen het Caribisch deel** (Aruba, Curaçao, Sint-Maarten, Bonaire, Sint-Eustatius en Saba) van het Koninkrijk en de Europese Unie.

1.1.9. Aan het Europees Parlement wordt het initiatiefrecht toegekend om, gesteund door een meerderheid van de nationale parlementen, **zelf wetsvoorstellen te doen**.

1.1.10. **Het CDA staat voor haalbare doelen**. Daarbij geldt dat het grootste deel van de CDA-agenda is te bewerkstelligen binnen de kaders van de geldende verdragen, hetgeen onze voorkeur heeft. Voor zover onze actiepunten om een verdragswijziging vragen, gaan we daartoe over.

1.2. Europese buitengrens & asiel.

Europa als waardengemeenschap bewaakt haar eigen grenzen.

Wat willen we?

Het CDA staat voor een migratiebeleid dat eerlijk is tegenover degenen die bescherming nodig hebben, standvastig tegenover degenen die niet in aanmerking komen en krachtig tegenover mensensmokkelaars. We moeten weer grip krijgen op migratie. We staan voor een Europees Asiel- en Migratiepact dat werkt. We maken door strenge screening aan de buitengrenzen een onderscheid tussen kansrijke en kansarme asielzoekers en stemmen onze procedures daarop af. We versterken de controle op identiteit, veiligheid en gezondheid van asielzoekers en verbeteren de registratie.

We organiseren een terugkeerbeleid dat de rechten en waardigheid van migranten beschermt, verhogen de diplomatieke druk op landen om hun mensen terug te nemen en stellen samenwerking met hen in het vooruitzicht. Tegelijkertijd zet het CDA zich in om zoveel mogelijk oorzaken van migratie weg te nemen, met onder meer een sterke Europese Afrika-strategie.

Het CDA staat kritisch tegenover het toenemende gebruik van het begrip 'klimaatvluchteling'. We moeten zorgvuldig overwegen hoe en wanneer deze term wordt gedefinieerd en toegepast en rekening houden met internationale verdragen en bestaande instrumenten voor vluchtelingenbescherming.

We verzetten ons tegen de instrumentalisatie van migratie, waarbij migranten op grote schaal worden ingezet door autoritaire regimes (zoals Wit-Rusland) als instrument om de EU voor politieke doeleinden te destabiliseren.

Waarom willen we dat?

Het huidige Europees asiel- en migratiesysteem is vastgelopen. In 2022 maakten ruim 330.000 mensen illegaal de oversteek naar Europa. Dat is vergelijkbaar met het aantal inwoners van de stad Utrecht. Datzelfde aantal was in 2023 na 10 maanden al bereikt. Het zijn de hoogste cijfers sinds crisisjaar 2016, en de stijgende lijn is zorgwekkend. We zijn de controle over onze grenzen verloren. **De grenzen van wat Nederland sociaal, maatschappelijke en economisch qua instroom kan dragen zijn inmiddels ruim overschreden.** Ondertussen keert slechts één op de vijf uitgeprocedeerde asielzoekers daadwerkelijk terug naar het land van herkomst. Dat gaat ten koste van het draagvlak voor de opvang van echte vluchtelingen.

Veel problemen die gepaard gaan met asielzoekers (criminaliteit, misbruik sociale systemen en zelfs terrorisme) kunnen worden voorkomen met een betere veiligheids- en identiteitsscreening.

Doordat lidstaten zich verdedigen tegen de instrumentalisatie van migratie, en daarbij oog houden voor de vaak moeilijke omstandigheden van deze migranten, verdedigen we onze grenzen én onze waarden.

Hoe gaan we dat doen?

1.2.1. We staan voor een Europees Asiel- en Migratiepact dat werkt. We hebben een Europees asiel- en migratiebeleid nodig dat een antwoord biedt op de uitdagingen van deze tijd. We maken door **strengere screening aan de buitengrenzen een onderscheid tussen kansrijke en kansarme asielzoekers en stemmen onze procedures daarop af**. Asielzoekers uit veilige landen krijgen een versnelde procedure aan de buitengrens en krijgen geen toegang tot het grondgebied van de EU. Afgewezen asielzoekers keren vanuit de grensprocedure terug naar het land van herkomst.

1.2.2. Grensbeheer en crisismechanismen en systemen voor vroegtijdige waarschuwing op Europees niveau moeten effectiever. Dit vraagt om **investeringen in grensinfrastructuur** en geavanceerde technologie, zoals bewakingssystemen en automatisering, evenals het aantrekken en trainen van goed opgeleid personeel.

1.2.3. **Frontex, het agentschap voor grens- en kustbewaking, wordt versterkt**. We zijn voor verdere uitbreiding van de capaciteit zodat Europa controle heeft over haar eigen buitengrens. Frontex biedt steun aan lidstaten die aan de buitengrens liggen. We steunen operationele overeenkomsten met derde landen zodat Frontex ook buiten de EU kan opereren en de bewaking van de grenzen aan de 'andere kant' kan verbeteren.

1.2.4. We **faciliteren opvang in de regio** om de druk op Europese landen te verminderen.

1.2.5. We richten **goed beheerde externe afmeerplatforms buiten de EU** op, waar migranten en vluchtelingen die op zee worden gered tijdelijk kunnen verblijven om hun asielaanvragen te laten beoordelen.

- We delen de verantwoordelijkheid voor de opvang en asielprocedures, terwijl we zorgen voor een humane en gecontroleerde aanpak van migratie.
- De procedures worden uitgevoerd door EU-functionarissen in samenwerking met gastlanden. Degenen die bescherming nodig hebben, worden verdeeld over EU-lidstaten, terwijl degenen die niet in aanmerking komen voor asiel, veilig worden teruggebracht naar hun land van herkomst.

1.2.6. **Bij misbruik worden visumvrije afspraken tijdelijk stopgezet** om onze Schengenzone te beschermen.

1.2.7. Op dit moment vangen bepaalde lidstaten (zoals Nederland, Duitsland, Frankrijk en Italië) substantieel meer asielzoekers op dan andere landen. Het CDA wil **een eerlijke verdeling en solidariteit binnen de EU**, zodat de lasten en verantwoordelijkheden van immigratie gelijkmatiger verdeeld over de lidstaten.

1.2.8. Het CDA wil dat **de Europese Unie terugnameakkoorden sluit met landen van oorsprong**. Dit houdt in dat landen bereid zijn om hun eigen ingezetenen terug te nemen na uitzetting. In ruil hiervoor opent Europa legale routes voor arbeidsmigratie. Hierbij hoort ook het verkennen van diplomatieke betrekkingen, zoals handelsakkoorden, toerisme, het doen van investeringen en verlenen van ontwikkelingshulp. Daarbij wordt per land bezien welke vormen van samenwerking geschikt zijn.

1.2.9. **We breiden de screening uit** met een medische screening en een strenge leeftijdscontrole. De Eurodac database breiden we uit met gezichtsscans om identiteitsfraude te voorkomen, registratie van asielzoekers in de landen van aankomst te verbeteren, en 'asielshoppen' en doorreizen te voorkomen. We nemen ook derdelanders die geen asiel aanvragen op in de database, waarbij hun grondrechten worden gewaarborgd, om deze groep te identificeren voor terugkeer- en overnamedoeleinden.

1.2.10. **De Tijdelijk Beschermingsrichtlijn (TPD) moet een exceptionele en tijdelijke maatregel blijven** om grootschalige en plotselinge vluchtelingenstromen uit de regio, zoals Oekraïne, op te vangen.

1.3. Veiligheid & defensie

Europa als waardengemeenschap is in staat zichzelf te verdedigen.

Wat willen we?

Het CDA wil een Europa dat zelf in staat is haar vrede en veiligheid te garanderen. Daarvoor zal de Europese Unie een volgende stap moeten zetten in defensiesamenwerking en de krachten bundelen om de Europeanen beter te beschermen. De EU werkt sinds de jaren '90 aan samenwerking op defensiegebied, aanvankelijk gericht op crisisbeheer buiten de EU. In de toekomst zal defensiesamenwerking ook gaan over het versterken van de gezamenlijke defensie-industrie, cybercrime, infrastructuur en militaire mobiliteit. De economische veiligheid van Nederland en de Europese Unie moet beter beschermd worden, om de risico's van spionage, sabotage en economische afhankelijkheid te verminderen. We beschermen onze vitale processen en gaan het weglekken van hoogwaardige kennis actief tegen.

Waarom willen dat?

Europa kan pas als waardengemeenschap fungeren als het haar eigen veiligheid op orde heeft. De invasie van Oekraïne heeft defensiebeleid in het middelpunt van het EU-beleid geplaatst. Nu moeten we vervolgstappen nemen die ertoe leiden dat de Europese defensie op eigen benen komt te staan, ook als Europa en de Verenigde Staten onverhoopt tot andere geopolitieke en militaire inzichten zouden komen. Nederland en Europa krijgen in toenemende mate te maken met dreigingen tegen de economische veiligheid. Landen van buiten de Europese Unie bedreigen onze nationale en Europese veiligheidsbelangen, China, Rusland en Iran in het bijzonder.

Hoe gaan we dat doen?

1.3.1. Het CDA wil **een Europese Veiligheidsraad bestaande uit de regeringsleiders van de EU-lidstaten en andere Europese landen** (met in ieder geval Groot-Brittannië, Noorwegen en IJsland). Deze raad is breder dan alleen de EU en gaat de samenwerking en coördinatie op het gebied van Europese veiligheid versterken. Daarmee zorgt een Europese Veiligheidsraad voor meer stabiliteit in onze regio.

1.3.2. We gaan in Europa **intensiever samenwerken op het gebied van defensie** in de vorm van gemeenschappelijke missies, oefeningen, taakverdeling van militaire capaciteit, munitieproductie en gezamenlijke inkoop. Daarbij moeten we ook werken aan de versterking van de Europese defensie-industrie.

1.3.3. Het CDA is **geen voorstander van een Europees leger**.

1.3.4. **Wij blijven Oekraïne steunen** in hun strijd voor vrijheid, dat is onze morele plicht en is in het belang van onze veiligheid. Oekraïne verdient een bijzondere behandeling in ons defensie- en buitenlandbeleid, met samenwerking gericht op verdediging en wederopbouw.

1.3.5. Het CDA pleit voor **een Eurocommissaris voor Defensie**. Deze commissaris coördineert de integratie van de Europese defensie-industrie en het veiligheidsbeleid. Ook ontwikkelt de Commissaris nieuw beleid, bijvoorbeeld over vitale infrastructuur en nieuwe militaire toepassingen voor de EU. De defensiecommissaris vormt de schakel tussen de EU en de Europese Veiligheidsraad.

1.3.6. De trans-Atlantische samenwerking is van vitaal belang voor onze vrede en veiligheid. Om een volwaardige rol te spelen in de NAVO, wil het CDA dat **de 2%-norm in alle EU-landen wordt gehaald**.

1.3.7. We moeten beter samenwerken met Europese buurlanden voor **de bescherming van kritieke infrastructuur ook op zee**, zoals internetkabels, (gas)pijpleidingen en offshore-installaties op de Noordzee.

1.3.8. Nederland blijft zich onvermoeibaar inzetten binnen internationale instellingen en de EU voor **gerechtigheid omtrent MH17**: we zullen niet rusten voor de daders en hun opdrachtgevers zijn gestraft.

1.3.9. In Europees verband investeren we meer in het **versterken van de eigen cyberdefensie** en het weerbaar maken van onze vitale infrastructuur en democratische processen.

1.3.10. Om het weglekken van strategische kennis te voorkomen, zet het CDA zich in voor **strengere controle op de export van gevoelige technologie en de export van kennis** via investeringen of samenwerking van Europese bedrijven in andere landen, zoals China.

1.4. Buitenlandbeleid.

Europa als waardengemeenschap komt op voor strategische belangen en mensenrechten.

Wat willen we?

We willen dat Europa niet alleen staat voor haar waarden binnen Europa, maar ook internationaal. Daarom versterken we de diplomatieke aanwezigheid van de EU buiten Europa. We investeren meer in opkomende markten en ontwikkelingslanden, die we als volwaardige partners beschouwen. Dat gaat in het bijzonder om Afrika en Latijns-Amerika. In die landen investeert de EU gezamenlijk in infrastructuur, klimaat, grondstoffen en energie. We leggen een aantrekkelijk Europees investeringspakket neer dat een alternatief vormt voor de groeiende Chinese invloed op deze continenten, niet zelden via Chinese wurgleningen.

Waarom willen we dat?

Europa als waardengemeenschap komt ook internationaal op voor zijn waarden, strategische belangen en mensenrechten. Onze bestaanszekerheid zal ook via het buitenlandbeleid vormgegeven moeten worden, door strategische belangen op het gebied van energie en grondstoffen te beschermen en posities op andere continenten te versterken. Landen als China nemen een steeds grotere positie in, zonder zich te bekommeren om duurzaamheid, welzijn en mensenrechten.

Europa kent een speciale band met Afrika als goede buur en handelspartner, maar ook als oorsprong van veel migratie richting Europa. De enige duurzame oplossing voor de migratiestroom uit Afrika is een grote Europese betrokkenheid bij de ontwikkeling van sociaal- en economisch perspectief op het Afrikaanse continent, via investeringen in wederzijdse strategische belangen op het gebied van energie en grondstoffen. Voor het CDA gaat internationale samenwerking ook over solidariteit en steun om gemeenschappen en landen beter in staat te stellen zich te ontwikkelen.

Hoe gaan we dat doen?

1.4.1. **De EU blijft zich onverminderd inzetten voor de internationale waardengemeenschap** gebaseerd op de mensenrechten en het Handvest van de Verenigde Naties. Tegelijkertijd zoekt de EU actief naar nieuwe partnerschappen met gelijkgestemde landen om mondiale uitdagingen aan te pakken.

1.4.2. Het CDA zet zich actief in **voor godsdienstvrijheid in het EU-buitenlandbeleid**. Het werk van de Europese religiegezant wordt daarin gesteund en uitgebreid.

1.4.3. Wij staan open **voor nieuwe handelsverdragen** met derde landen, voor zover deze passen in de geopolitieke en strategische ambities van Europa en in het belang zijn van Nederlandse consumenten, boeren en mkb'ers.

1.4.4. Er moet **een sterke Europese Afrika-strategie** komen, die vertrekt vanuit publieke belangen en meer is gebaseerd op vaardigheidsontwikkeling, het versterken van welvaart, welzijn, zelfredzaamheid en democratie. Op die manier kan de samenwerking een partnerschap van gelijken worden.

1.4.5. Lidstaten en lokale overheden moeten **meer mogelijkheden krijgen om bij aanbestedingen Europese bedrijven te selecteren**. Bijvoorbeeld wanneer er sprake is van oneerlijke concurrentie uit landen met lage lonen, staatssteun en/of om te voorkomen dat bedrijven uit derde landen (zoals China) strategische posities in Europa kunnen innemen.

1.5. Uitbreiding van de EU.

Europa als waardengemeenschap reikt de hand naar landen die dezelfde waarden en normen nastreven.

Wat willen we?

We willen nauwer samenwerken met landen als Oekraïne en Moldavië en de Westelijke Balkan op defensie, wederopbouw en anti-corruptie-inspanningen. We bieden perspectief tot toetreding tot de Europese Unie, maar houden vast aan de Kopenhagen-criteria. Pas als landen volledig onze waarden- en rechtsgemeenschap hebben omarmd is toetreding mogelijk. Tegelijkertijd zal een groter Europa zich moeten richten op de grote thema's en meer ruimte moeten bieden voor maatwerk en samenwerken in kopgroepen. Want zoals we ooit bedacht hadden met zes lidstaten samen te werken, is in een Unie van de huidige omvang niet meer mogelijk.

Waarom willen we dat?

Uitbreiding van de Europese Unie komt zeker na de Russische invasie van Oekraïne steeds meer in een geopolitiek daglicht te staan. Het CDA wil gezien de geopolitieke belangen perspectief bieden. Een geopolitieke unie bindt onze buurlanden aan ons en betekent samenwerken in de EU op de grote thema's.

Een geopolitieke unie kan alleen functioneren als we dezelfde waarden en normen hanteren. Daarom kunnen we geen compromissen sluiten op de strikte criteria die gelden voor toetreding tot de Europese Unie. We vragen daarom van kandidaat-lidstaten zaken als stabiele instellingen, respect voor democratische principes en mensenrechten, een stabiele vrijemarkteconomie en de bereidheid om Europese wetgeving toe te passen.

Hoe gaan we dat doen?

1.5.1. **Landen treden alleen toe tot de EU wanneer ze aan alle criteria voldoen.** We zijn tegen toetreding van groepen landen als blok en behandelen alle toetredingsprocessen individueel op basis van de toelatingscriteria. We steunen kandidaat-lidstaten in het behalen van de Kopenhagen-criteria, maar er is geen plaats voor versnelde, laat staan versoepelde, 'spoedprocedures'.

1.5.2. De EU gaat **afstemming van kandidaat-lidstaten met het Gemeenschappelijk Buitenlands en Veiligheidsbeleid van de EU strikter handhaven**, ook als voorwaarde voor toetredingsonderhandelingen.

1.5.3. **Unanimiteit** (vetorecht) **blijft gehandhaafd** bij eventuele toetreding van nieuwe lidstaten.

1.5.4. Het Europees Parlement als gekozen volksvertegenwoordiging en nationale parlementen moeten **actiever worden betrokken bij het toetredingsproces** om democratisch toezicht en draagvlak te versterken.

1.6. Digitalisering.

Europa als waardengemeenschap staat ook voor waarden & normen online.

Wat willen we?

We gaan de digitale rechten van Europese burger en instellingen beter beschermen, zodat digitalisering ten dienste staat van de samenleving. Onze waarden & normen gelden ook online. We schaffen anonimiteit op sociale media af, en actualiseren verdragen door ze aan te passen op mensenrechtenbescherming in het digitale tijdperk. We beschermen onze digitale infrastructuur. Europa werkt nauwer samen in de strijd tegen cyberspionage en -crime.

Waarom willen we dat?

De fysieke en digitale wereld zijn niet meer van elkaar te scheiden. Dat vraagt om **bescherming van de digitale soevereiniteit van de Europese burgers en hun instellingen**. Europa als waardengemeenschap zal zich daarom ook in het digitale domein moeten laten gelden. Doet Europa dat niet dan bepalen grote techbedrijven of andere landen welke normen online gelden.

Nederland vormt een digitale haven van grote datastromen - digitale informatie - naar Europa. Dat is goed voor innovatie, bloei en welvaart maar ook aantrekkelijk voor cybercriminelen en niet-democratische regimes. Hiermee vormt het een groeiende bedreiging voor onze samenleving. Het is domweg naïef om de ogen te sluiten voor 'spelers' met oneigenlijke motieven zoals Rusland, Iran, Noord-Korea en China. Er vindt op grote schaal spionage plaats. Daarbij zijn we extra kwetsbaar omdat veel van onze infrastructuur, zoals cloudservers, in handen van externe partijen is en op andere continenten staat.

Hoe gaan we dat doen?

1.6.1. Er moet **een einde komen aan anonimiteit op sociale media** zoals Facebook of X (voorheen Twitter).

1.6.2. **Digitale grondrechten** worden opgenomen in het Handvest van de Grondrechten van de Europese Unie.

1.6.3. Het CDA wil wetgeving die techbedrijven dwingt om **toegankelijkheidsopties** in te bouwen in hard- en software, waardoor ook mensen met een beperking kunnen meekomen.

1.6.4. Het CDA wil dat **niet-digitale diensten** (zoals post van de overheid) **beschikbaar blijven** voor mensen zonder eenvoudige digitale toegang en voor ouderen in het bijzonder.

1.6.5. We staan onder strikte voorwaarden het **gebruik van gezichtsherkenningstechnologie in openbare ruimtes** toe voor specifieke doeleinden: zoals het opsporen van vermiste kinderen, het voorkomen van een terroristische aanslag en het bestrijden van zware criminaliteit. Er komen heldere richtlijnen en strikte beperkingen om ervoor te zorgen dat deze technologie op een ethische en privacy vriendelijke manier wordt ingezet.

1.6.6. De EU gaat **strenger controleren** of landen zich wel houden aan de Europese Dual Use Regulation, waarin regels zijn vastgelegd over de import en export van goederen met mogelijk militair gebruik, zoals spionagesoftware.

1.6.7. De EU blijft **investeren in Europese alternatieven voor cloud- en communicatiediensten**. Bedrijven die een beveiligingsrisico vormen worden uit onze telecom-infrastructuur geweerd.

1.7. Diversiteit en inclusie.

Europa als waardengemeenschap is verdraagzaam en gelijkwaardig.

Wat willen we?

Ieder mens telt, ongeacht iemands geslacht, afkomst, geaardheid of geloof. Binnen Europa kan eenieder rekenen op gelijke behandeling en bescherming van zijn of haar mensenrechten. Daarom gaat de Europese Unie discriminatie, racisme en geweld tegen vrouwen tegen. Ook Europeanen met een handicap moeten zo goed mogelijk mee kunnen doen in de samenleving. Net als iedere andere inwoner hebben zij recht op vrij verkeer binnen de EU. Daarom komt er meer erkenning van handicaps in alle lidstaten. We staan voor een inclusieve samenleving en pleiten voor maatregelen om de ongelijke behandeling tussen vrouwen en mannen aan te pakken.

Waarom willen we dat?

Europa als waardengemeenschap is verdraagzaam en gelijkwaardig. De lidstaten delen essentiële kernwaarden, zoals de onschendbaarheid van de menselijke waardigheid, vrijheid, democratie, gelijkheid, de rechtsstaat en eerbiediging van de mensenrechten, inclusief de rechten van minderheden. We geloven als christendemocraten dat elk individu tot bloei kan komen in diens eigen gemeenschap. Het is een rol van de overheid om individuen te beschermen en te stimuleren in zelfontplooiing. Onderzoek wijst uit dat er in recente jaren in de EU meer discriminatie en racisme plaatsvindt. Minderheden moeten om deze reden, beter worden beschermd tegen alle vormen van haatmisdrijven en haatuitingen.

Ook vrouwenrechten en rechten van de LBHTI+'ers staan binnen Europa onder druk. Elk jaar worden duizenden vrouwen in de EU, slachtoffer van femicide door hun partner of familielid. Ondanks het streven naar gendergelijkheid, blijven de rechten van vrouwen vaak onderbelicht. Hier moet verbetering in komen.

Hoe gaan we dat doen?

1.7.1. Het CDA is voorstander van **een Europese gehandicaptenkaart voor alle EU-landen**, die de wederzijdse erkenning van de handicapstatus tussen de lidstaten vergemakkelijkt en mensen met een handicap zal helpen hun grondrechten, inclusief het recht op vervoer en recht op gezondheidszorg, te genieten.

1.7.2. We willen **het Verdrag van Istanbul verder implementeren**, gericht op het voorkomen van geweld tegen vrouwen en meisjes, de bescherming van slachtoffers en de bestraffing van daders. Daarbij neemt de Europese Unie actie om de integriteit van meisjes en vrouwen, waaronder hun rechten op seksuele en reproductieve gezondheid, te beschermen.

1.7.3. Europa heeft een rol in het signaleren van misstanden, zoals nationale wetgeving die in strijd is met het non-discriminatiebeginsel, en het **opkomen voor fundamentele waarden**.

1.7.4. **Gelijke behandeling van de LHBTI+'ers** krijgt ook bijzondere aandacht in het buitenlandbeleid van de Europese Unie.

1.7.5. We **verbeteren de handhaving** op EU-wetgeving die discriminatie op de werkvloer en ongelijke beloning op basis van geslacht of seksuele gerichtheid verbiedt.

1.7.6. De Europese kieswet wordt gemoderniseerd door **ouderschapsverlof voor leden van het Europees Parlement** in de wet op te nemen.

1.7.7. De EU-brede erkenning van huwelijken en geregistreerde partnerschappen van partners van hetzelfde geslacht **moet beter worden gehandhaafd**. In het belang van het kind moet het **ouderlijk gezag in alle lidstaten op dezelfde wijze worden erkend** als in de lidstaat van herkomst.

1.7.8. Na voltooiing van het huidige EU-actieplan tegen racisme wordt het plan grondig geëvalueerd en **indien nodig aangescherpt** en opnieuw geïmplementeerd.

2. Rechtvaardig & duurzaam.

Europa als motor naar een duurzame
en rechtvaardige economie.

Onze waarden komen heel concreet tot uitdrukking in onze visie op de Europese economie. **Wat is de waarde van winst, als er geen moraal bij komt kijken?** Wat vinden we belangrijk? Welke economie zien we voor ons? Hoe willen we omgaan met handelspartners? Dáár draait het om.

Ook als het om onze economie gaat maakt Europa andere keuzes dan wereldmachten om ons heen. Als christendemocraten kiezen wij niet voor ongebreideld kapitalisme, maar volgen wij **een sociale markteconomie volgens het Rijnlands model**. Hierin zijn overheid, werkgevers en werknemers samen verantwoordelijk voor het oplossen van problemen. Dat doen we vanuit een gedeeld toekomstperspectief waarin economische groei en zorg voor de schepping hand in hand gaan. Die kijk op de economie is actueler dan ooit. We hebben de aarde in bruikleen van toekomstige generaties en dienen er ook zo mee om te gaan. **Rentmeesterschap geldt voor de economie, maatschappij en onze planeet.**

Europa zal de komende jaren door moeten bouwen aan een duurzame en rechtvaardige economie. Dat is kiezen voor groene industriepolitiek, zodat we klimaatdoelen halen en banen in Europa behouden blijven. Dat doen we door met spoed te bouwen aan een Europees energiesysteem waar schone energie beschikbaar en betaalbaar is. Door onze Europese familiebedrijven en mkb'ers te koesteren. En door een duurzame economie te bouwen die circulair is en gericht op efficiënt energie-, grondstoffen- en materiaalverbruik. Wij vinden dat in een duurzame economie lidstaten hun begroting op orde moeten hebben.

In een rechtvaardige Europese economie krijgen we grip op arbeidsmigratie: zodat arbeidsmigratie gemeenschappen versterkt en de werknemers die over de grens werk zoeken waardig worden behandeld. Een sterke agrarische sector is cruciaal voor Europa. Boeren zijn meer dan voedselproducent. Ze dragen zorg voor voedselzekerheid, maar ook voor een gezonde bodem en een prachtig landschap.

2.1. Strategische en groene industriepolitiek.

In een rechtvaardige en duurzame economie beschermen en vergroenen we onze maakindustrie.

Wat willen we?

Europa voert een strategische industriepolitiek door op een schone manier zoveel mogelijk zelf te voorzien in de vitale levensbehoeften van deze eeuw. We verminderen tegelijkertijd structureel het gebruik van fossiele brandstoffen en bouwen zo aan een duurzame en circulaire economie van de toekomst. Het moet voor lidstaten mogelijk zijn om financieel bij te dragen aan projecten die ten goede komen aan de grote maatschappelijke uitdagingen. Het CDA wil dat de EU niet afhankelijk is van onbetrouwbare staten als Rusland voor haar energie of haar havens of technologie in de uitverkoop doet aan China. Energiebeleid wordt onderdeel van de geopolitieke positionering van de EU.

Europa wordt minder afhankelijk van kritische grondstoffen omdat we ambitieuze Europese doelen steunen om de aanvoer van kritieke grondstoffen te spreiden. We zetten in op defensie, energie, (maritieme) maakindustrie, infrastructuur en nieuwe technologieën, niet alleen om onze geopolitieke rol te versterken, maar om daarmee ook vrede, vrijheid, veiligheid, welvaart en democratie te beschermen.

We besparen op grondstoffen en voorkomen onnodige kosten voor consumenten door een einde te maken aan bewuste verkorting van de levensduur van producten. Nieuw plastic mag niet meer goedkoper zijn dan gerecycled plastic.

Waarom willen we dat?

De Europese Unie is de op een na grootste economische macht ter wereld. Nu we stevig worden uitgedaagd door andere grote machtsblokken, moeten we onze positie versterken en onze Europese markt beschermen. **Europa kan pas als waarden-gemeenschap functioneren als ze voor vitale levensbehoeften onafhankelijk is van andere landen.** Hoe Rusland onze afhankelijkheid van hun gas als wapen tegen ons heeft gebruikt, is daar een duidelijk voorbeeld van. We zien het in ons onvermogen op te treden of zelfs maar te reageren op de verdeel- en heersstrategie die anderen op ons continent hanteren, of die nu uit Beijing komt of uit Moskou. Als we de Europese economie verduurzamen en circulair maken, maken we het verschil voor de volgende generaties en blijven we concurrerend op het gebied van bijvoorbeeld metalen en medicatie en stellen we de leveringszekerheid van grondstoffen veilig.

Ondernemers (met name in de maakindustrie) zien zich geconfronteerd met oneerlijke concurrentie uit lagelonenlanden, kampen met een tekort aan grondstoffen en aan personeel. Zij voelen zich gedwongen productie uit Nederland te verplaatsen of overwegen wegens een gebrek aan investerings- en innovatiemogelijkheden hun bedrijf te laten overnemen door buitenlandse partijen. Dit zijn meestal door buitenlandse staten gefinancierde bedrijven met strategische belangen. Het bewaken van onze strategische belangen is niet alleen een rol van de overheid, ook onze bedrijven hebben hierin een verantwoordelijkheid als onderdeel van de samenleving. We doen dan ook een beroep op deze bedrijven om verantwoord te handelen.

Hoe gaan we dat doen?

2.1.1. We kiezen voluit voor **groene industriepolitiek**. Op nationaal en Europees niveau stimuleren we de grootste vervuilende bedrijven met een combinatie van normeren, beprijzen en subsidiëren, reduceren we structureel het gebruik van fossiele brandstoffen en bouwen zo aan een duurzame economie van de toekomst.

2.1.2. We **investeren** op Europees niveau in schone technologieën en energie-infrastructuur om onze industrie te verduurzamen, minder afhankelijk te worden van andere delen van de wereld en tegelijkertijd de banen in Europa te houden.

2.1.3. De **Europese industrie van de toekomst** produceert onder meer groene brandstoffen, groen staal en circulaire kunststoffen.

2.1.4. We leggen **de verantwoordelijkheid voor duurzame productie meer bij de producent** om zo hergebruik en recycling van afval en grondstoffen te versnellen. Negatieve effecten van producten op natuur en milieu beprijzen we.

2.1.5. We treden hard op **tegen misleidende duurzaamheidsclaims en 'greenwashing'**.

2.1.6. **Maatschappelijk verantwoord ondernemen**, conform de internationale OESO-richtlijnen, dient **de norm** te zijn. Zonder onnodig verzwarende rapportageverplichtingen.

2.1.7. **Kritieke infrastructuur** zoals havens, luchthavens of energiessystemen moeten **in Nederlandse of Europese handen** zijn. Het mag niet zo zijn de partijen van buiten Europa overal invloed proberen te kopen en ons uit elkaar spelen. Daarom toetsen we op Europees niveau welke investeringen we wel of niet toelaten, zodat Europese kritieke infrastructuur in Europese handen blijft.

2.1.8. Havens zijn onze toegangspoorten naar de wereldeconomie en spelen een cruciale rol in de energietransitie. Toch zien we de afgelopen jaren dat Chinese staatsbedrijven hier steeds meer strategische posities innemen. Er moet dan ook **een Europese havenstrategie** komen waarmee een einde wordt gemaakt aan de uitverkoop van onze havens.

2.1.9. De EU moet meer controle krijgen over het delven en verwerken van grondstoffen. Dit betekent dat er **meer mijnbouw in de EU** zelf moet plaatsvinden, maar ook dat we meer recyclen en het gebruik van deze grondstoffen verminderen door innovatie.

2.1.10. Ook in de **gezondheidszorg** zetten we in op het aanleggen van strategische voorraden, groepsaankopen en verhoogde eigen productie van medicijnen en medische apparatuur in Europa.

2.1.11. We creëren een **gunstig klimaat voor medische en technologische innovatie**, met name in strategische sectoren. Dit betekent meer gezamenlijke investeringen in onderzoek, ontwikkeling en samenwerking tussen lidstaten, universiteiten, onderzoeksinstituten en bedrijven door de hele EU.

2.2. Interne markt.

In een rechtvaardige en duurzame economie halen mkb'ers en familiebedrijven voordeel uit de interne markt.

Wat willen we?

Het CDA wil eerlijke en duidelijke regels binnen de Europese interne markt. Mkb'ers en familiebedrijven zijn de norm. Voor hen moet de interne markt van meerwaarde zijn. De regels die we met elkaar voor de interne markt hebben afgesproken worden nagekomen. De EU garandeert eerlijke concurrentie op de interne markt. Het voltooien van de Digitale Interne Markt is noodzakelijk voor het verbeteren van de wereldwijde concurrentiepositie van de EU de komende jaren.

Waarom willen we dat?

De interne markt is een belangrijk middel om vrede en welvaart in Europa te bereiken. De markt biedt kansen aan ondernemers en consumenten, en zorgt voor werkgelegenheid. **In een rechtvaardige en duurzame economie halen ook mkb'ers en familiebedrijven voordeel uit de interne markt.** Op dit moment verliezen kleine spelers het door de regels maar al te vaak van grote bedrijven. De regels zijn te complex voor veel mkb-bedrijven en decentrale overheden. Ook wordt er te weinig ruimte gegeven aan projecten die gericht zijn op de circulaire economie en duurzaamheid.

Hoe gaan we dat doen?

2.2.1. Het midden- en kleinbedrijf en familiebedrijven zijn de ruggengraat van de economie. Het CDA wil **een verbeterde Europese mkb-toets**: nieuwe initiatieven moeten even toegankelijk en toepasbaar zijn voor mkb-bedrijven als voor grotere bedrijven. Ook moet de Europese Unie prioriteit geven aan het verbeteren van de mkb-financiering.

2.2.2 Het mkb moet **gemakkelijker toegang** krijgen tot Europese aanbestedingen. Daarom willen we voorkomen dat opdrachten onnodig worden samengevoegd, vergelijkbaar met het Nederlandse 'clusterverbod'.

2.2.3 Bij **Europese aanbestedingen** mag het creëren van lokale werkgelegenheid als criterium gehanteerd worden. Sectoren en diensten die zich daarvoor niet lenen, zoals de rondleidingen in Amsterdamse kerktorens, worden in het geheel vrijgesteld van de aanbestedingsplicht.

2.2.4 Met **groene overheidsinkopen** wordt een omslag gemaakt naar duurzaam, lokaal en circulair aanbesteden. De EU moet toegankelijke en uniforme methodes vaststellen om levenscycluskosten vast te stellen. Erkende streekproducten worden vrijgesteld van de aanbestedingsplicht zodat overheden ze direct kunnen inkopen.

2.2.5 De Europese **regeldruk moet minder**. Daarbij staat het verlichten van rapportagevereisten en administratieve lasten voor zowel het mkb als publieke instanties voorop. We houden de vinger aan de pols om versnipperde regels tussen lidstaten te voorkomen.

2.2.6. Het CDA pleit voor een **laagdrempelig tendersysteem** voor internationale opdrachtverlening op regionaal niveau. Op die manier kunnen bedrijven (met name het mkb) optimaal profiteren van interregionale samenwerking over de landsgrenzen heen.

2.2.7. De EU moet de **integriteit van de interne markt bewaken**. In sectoren zonder maatschappelijk belang zijn we streng op staatssteun van andere landen die Nederlandse bedrijven benadeeld. Alleen in tijden van crisis kan daarvan worden afgeweken. Er is nu dan ook geen reden meer voor een versoepelde aanpak zoals tijdens de coronapandemie.

2.2.8. De EU moet met **een oplossing komen voor de onduidelijkheid over waar mensen die over de grens werken belastingplichtig zijn**. Vooral nu veel bedrijven hybride werken omarmen is het voor werkgevers en werknemers onduidelijk waar ze aan toe zijn, bijvoorbeeld als het gaat over nettoloon.

2.2.9. Ook **platformmedewerkers** ('klusjeseconomie' via digitale platformen) moeten toegang krijgen tot **de juiste rechten en bescherming**, zoals gezondheids- en veiligheidsbescherming en sociale zekerheid. In veel Europese lidstaten is dit nu niet het geval.

2.2.10. We willen verdere stappen maken tot een **kapitaalmarktunie** (een echte interne markt voor kapitaal om de financieringsmogelijkheden voor het Europese bedrijfsleven, vooral het mkb, te verruimen en de groei in de EU-landen een impuls te geven), om zo toegang tot financiering binnen Europa te vergemakkelijken, waarbij ook nadrukkelijk naar digitalisering wordt gekeken.

2.2.11. We passen het Europese DAEB-vrijstellingsbesluit (dat de vrijstelling voor diensten van algemeen economisch belang regelt) aan zodat **staatssteunregels de woningcorporaties niet belemmeren om te kunnen bouwen voor de middenklasse**.

2.3. Financiën en fiscaliteit.

In een rechtvaardige en duurzame economie hebben lidstaten hun begroting op orde.

Wat willen we?

Europa draagt zorg voor financiële rust en stabiliteit. We bewaken de begrotingsdiscipline van de EU en haar lidstaten. Doordat de EU en de lidstaten de financiën op orde hebben kunnen we op gelijkwaardig niveau met elkaar samenwerken. In Europees verband maken we werk van de aanpak van belastingontwijking. Schadelijke belastingconcurrentie gaan we tegen. Waar nieuwe prioriteiten, zoals veiligheid, energie, en strategische en groene industriepolitiek, om extra middelen binnen de Europese begroting vragen, willen we ook dat bestaande fondsen anders ingezet gaan worden.

Waarom willen we dat?

In een rechtvaardige en duurzame economie gedragen lidstaten zich als rentmeesters. **Als rentmeesters schuiven we de lasten niet door naar volgende generaties.** Het CDA ziet een sterke Euro als een stabiliserende factor en wil dat zo houden. Een stabiele euro versterkt internationale handel en houdt pensioenen en spaarsaldo's waardevast. De EU moet daarom steng toezien op naleving van de spelregels. Om het Europees budget niet onverantwoord te laten toenemen, hoort bij het stellen van nieuwe prioriteiten ook het maken van keuzes over waar het geld daarvoor aan uitgegeven werd.

Hoe gaan we dat doen?

2.3.1. Het CDA is voorstander van **economische en monetaire samenwerking**, zolang dat gebeurt onder de voorwaarden die we met elkaar hebben afgesproken. Europese middelen om gezamenlijke Europese doelen te bereiken, moeten gepaard gaan met verantwoorde uitgaven en begrotingsdiscipline.

2.3.2. Om een plaats te geven aan nieuwe prioriteiten en tegelijkertijd de uitgaven onder controle te houden, **moet de meerjarenbegroting van de Europese Unie worden gemoderniseerd.**

2.3.3. Met Europees gemeenschapsgeld moet verstandig worden omgegaan. Het kan dus niet zo zijn dat de Europese uitgaven al vele jaren worden afgekeurd door de Europese Rekenkamer vanwege miljardenfouten. Het CDA wil **betere controle op de uitgaven** onder toezicht van nationale rekenkamers en de Europese Rekenkamer.

2.3.4. Om gelijkwaardig samen te kunnen werken, is het belangrijk **gezamenlijk de nationale begrotingsdiscipline te bewaken.** Lidstaten moeten buffers opbouwen om crises op te kunnen vangen, en hervormingen doorvoeren voor houdbare uitgaven en concurrerende economieën.

2.3.5. Voor het CDA blijven de principes van **3% begrotingstekort en 60% staats-schuld** centraal onderdeel van de Europese begrotingsregel.

2.3.6. Het CDA is **geen voorstander van gezamenlijke schuldinstrumenten** die een ontsnappingsroute kunnen creëren voor landen om niet aan begrotingsregels te voldoen.

2.3.7. Het CDA steunt de voltooiing van de **Europese Bankenunie**, op voorwaarde dat een Europees depositogarantiestelsel, dat spaartegoeden tot € 100.000 beschermt als een bank failliet gaat, geen onevenredig risico voor Nederlandse belastingbetalers oplevert. Daarom wil het CDA eerst een gezonde Europese bankensector en verminderde risico's voordat het depositogarantiestelsel voor alle banken centraal wordt geregeld.

2.3.8. We handhaven ons zeer efficiënte Nederlandse digitale betalingsverkeer. We zijn **tegen de komst van een digitale Euro**.

2.3.9. **Belastingheffing blijft een nationale aangelegenheid**. Belastingontwijking in internationaal en Europees verband pakken we aan. Besluitvorming die plaatsvindt in de Europese gedragscodegroep die zich bezighoudt met het aanpakken van schadelijke belastingconcurrentie in Europa moet transparanter.

2.4. Energie & klimaat.

In een rechtvaardige en duurzame economie zijn klimaatplannen ambitieus en realistisch.

Wat willen we?

Europa zet in op ambitieus en realistisch klimaatbeleid. Van de politiek mag leiderschap verwacht worden in de transformatie naar een duurzaam Europa. Ambitieuw klimaatbeleid betekent dat Europa vooroploopt bij het tegengaan van de opwarming van de aarde en dat we tegelijkertijd werk maken van het aanpassen van onze leefomgeving aan nieuwe omstandigheden (klimaatadaptatie). Bijvoorbeeld door als eerste continent een rechtvaardige kerosineheffing af te spreken. Realistisch klimaatbeleid zorgt ervoor dat duurzaam beleid hand in hand gaat met de vergroting van de bestaanszekerheid van de mensen met de krappe beurs. Met de klimaatadaptatiestrategie zorgen we ervoor dat klimaatadaptatie een rol heeft in nieuw EU-beleid. Daarnaast wordt kennisuitwisseling tussen lidstaten gestimuleerd en werken bedrijfsleven, onderzoeksinstituten en overheid samen aan de versterking van de vitale energie-infrastructuur.

Waarom willen we dat?

Het CDA wil de aarde schoner doorgeven aan volgende generaties. Milieuvervuiling stopt niet bij de grens. Daarom is het logisch dat lidstaten niet alleen, maar gezamenlijk doelen stellen. Door Europees samen te werken zorgen we voor een gelijk speelveld en voorkomen we dat landen hun problemen bij elkaar dumpen. Ambitieuw en realistisch klimaatbeleid is mogelijk als we het klimaatvraagstuk niet als een technocratische kwestie benaderen, maar als een sociale kwestie. Omdat energiezekerheid cruciaal is voor bestaanszekerheid intensiveren wij de Europese samenwerking ook op dit gebied.

Hoe gaan we dat doen?

2.4.1. **Verduurzaming wordt het verdienmodel van de toekomst.** In Europees verband wordt de groene economie doorontwikkeld via het stimuleren van innovatie en circulariteit en het beprijzen van vervuiling.

2.4.2. De hernieuwbare energiemix bestaat uit kernenergie, windenergie (vooral op zee), zonne-energie, duurzame biomassa, aardwarmte, waterstof, aquathermie en andere schone brandstoffen. Samen met de lidstaten ontwikkelt de EU **een routekaart naar een robuust energiesysteem met uitfasering van fossiele energie.**

2.4.3. Er komt **een Europees stabiliteitspact** voor energie waarbij landen die leveringszekerheid bedreigen, kunnen worden aangesproken.

2.4.4. Er worden in EU-verband **strategische voorraden** voor aardgas en andere belangrijke grondstoffen aangelegd. Deze kunnen ingezet worden wanneer er een leverancier wegvalt door natuurrampen, sancties of een embargo. Zo vangen we de grootste klap op en houden daarmee ook de energieprijzen beter onder controle.

2.4.5. Vanwege de verbondenheid met de landen om ons heen moet het in de Europese Unie **niet mogelijk zijn dat niet-EU landen vitale energie-infrastructuur behe- ren of in handen hebben**. Waar nodig passen we de Europese regelgeving aan voor buitenlandse investeringen.

2.4.6. We werken in de EU samen aan de **ontwikkeling van kleine modulaire kern- centrales** (SMRs) die goedkoper, veiliger en beter inpasbaar zijn in de omgeving en met name een goede oplossing zijn voor schone energie in industrieclusters.

2.4.7. Een **Europese heffing op kerosine** stimuleert een duurzamere luchtvaart en voorkomt oneerlijke concurrentie tussen EU-lidstaten in de luchtvaart. Het Europese spoor wordt een duurzaam en betaalbaar alternatief voor luchtverkeer.

2.4.8. We zetten de **verduurzaming van de scheepvaart** voort door onder andere in te zetten op schone alternatieven voor fossiele brandstoffen voor schepen in de zee- en binnenvaart, en uitbreiding van walstroomfaciliteiten in havens te stimuleren. Om te voorkomen dat er een ongelijk speelveld ontstaat, stellen we ook eisen aan buiten- landse schepen die havens in de EU aandoen en spannen we ons in voor wereldwijde afspraken op dit terrein.

2.4.9. De ontwikkeling van **afvang en opslag van CO₂** (CCS) pakken we Europees aan. Om de Europese CCS-markt en infrastructuur van de grond te krijgen maken we Europese subsidies beschikbaar voor CCS-projecten, inclusief gezamenlijke projecten met het Verenigd Koninkrijk en Noorwegen.

2.4.10. De in- en uitvoering van de CO₂-grenscorrectie (CBAM) wordt geëvalueerd en waar mogelijk uitgebreid naar andere emissie-intensieve sectoren. Op deze manier kunnen Europese bedrijven **eerlijk concurreren met bedrijven buiten de EU**.

2.4.11. Een Europees elektriciteitsnet is cruciaal voor een stabiel energiesysteem in 2050. Om schommelingen in zonne- en windenergie op te vangen en onderlinge voordelen te benutten, is **uitbreiding en integratie noodzakelijk**.

2.4.12. Lidstaten gaan zelf over de specifieke invulling van de transitie naar duurzame energiebronnen. Samen met lidstaten ontwikkelt de EU een **routekaart naar een ro- buust energiesysteem**, waarbij energiezekerheid, betaalbaarheid, veiligheid en duur- zaamheid kaderstellend zijn.

2.4.13. We **vereenvoudigen de procedures voor duurzaamheids subsidies** die op Euro- pees niveau aangevraagd moeten worden, zodat het voor meer bedrijven en instellin- gen interessant wordt om een aanvraag te doen.

2.5. Big Tech.

In een rechtvaardige en duurzame economie staat nieuwe technologie ten dienste van de mens.

Wat willen we?

Technologie staat ten dienste van mensen en niet andersom. De EU moet een leidende rol spelen in het reguleren van nieuwe technologieën en het gebruik van persoonlijke data. Voor het verantwoord gebruik van kunstmatige intelligentie (artificial intelligence, AI) worden Europese standaarden ontwikkeld. De dominante positie van Big Tech-bedrijven wordt verder beteugeld en kleine organisaties die willen innoveren worden ondersteund. De veiligheid en het welzijn van mensen, en onze kinderen in het bijzonder, moeten ook in de digitale wereld worden gewaarborgd. We pakken online verleidingstechnieken aan, zeker wanneer deze gericht zijn op kinderen.

Waarom willen we dat?

De opkomst van AI gaat razendsnel. De huidige wetgeving biedt beperkte bescherming en is verre van toekomstbestendig. Naast de vele voordelen kan AI onze veiligheid, rechten en manier van leven bedreigen. Zo is het vaak onmogelijk om na te gaan waarom een AI-systeem een bepaalde beslissing heeft genomen. Het risico dat mensen hierdoor in de knel komen te zitten is onverantwoord.

Onlinediensten en smart devices verzamelen continu persoonlijke data. **De machtspositie van Big Tech is nadelig** voor onze samenleving en voor de concurrentie en ontwikkeling binnen de Europese markt. **We moeten hier op Europese schaal tegenwicht aan bieden.** Daarnaast moeten kinderen online extra beschermd worden vanwege hun kwetsbaarheid voor potentiële gevaren zoals ongepaste inhoud, privacy-inbreuken en verslaving.

Hoe gaan we dat doen?

2.5.1. Het CDA wil **een weerbare digitale overheid**. EU-afspraken over cyberveiligheidstraining, capaciteitsopbouw en internationale normen voor verantwoord gedrag in cyberspace moeten verder worden ontwikkeld en gehandhaafd.

2.5.2. De EU zet zich in voor **transparantie, verantwoordelijkheid en eerlijkheid in AI-systemen** en representatieve en inclusieve trainingsdata (gegevens die de systemen gebruiken om patronen te herkennen en reacties te produceren).

2.5.3. De EU moet ook de kansen van AI op waarde schatten en **investeren in publiek-private samenwerking voor een soepele implementatie van AI-oplossingen en efficiëntere publieke diensten**. Het CDA wil kleine bedrijven, startups en onderzoeksinstanties hierbij ondersteunen, onder meer zodat AI de positie van het mkb niet verslechtert ten opzichte van grote bedrijven.

2.5.4. We benutten de kansen van AI in een wereld waar de aard van criminele activiteiten zich voortdurend ontwikkelen. **Wetshandhaving moet gebruik kunnen maken van gezichtsherkenningstechnologie in openbare ruimtes voor zeer specifieke doeleinden**, zoals het opsporen van een vermist kind.

2.5.5. We houden **controle over onze gegevens**. Dit vergt streng toezicht en dat wordt betaald door een internationale heffing voor grote Techbedrijven.

2.5.6. We versterken de handhaving richting bedrijven op het **naleven van privacyregels** ter bescherming van consumenten. Op het niet naleven staan hoge boetes.

2.5.7. Online communicatiedienstaanbieders worden **verplicht om preventieve maatregelen te nemen** en doortastend te handelen bij de ontdekking van kindermisbruikmateriaal, inclusief rapportage- en verwijderingsverplichtingen en blokkeeringsbevelen. In extreme gevallen, na gerechtelijk bevel, moeten online platforms ook software kunnen gebruiken om misbruikmateriaal op te sporen, gericht op individuele of specifieke groepen gebruikers met voldoende vermoeden van kindermisbruik.

2.5.8. Om online pesten te voorkomen, wordt **de definitie van cyberpesten Europees vastgelegd en een strafbaar feit** in de hele Europese Unie. Om slachtoffers van online pesten te helpen worden hun rechten versterkt, zodat zij makkelijk op kunnen komen tegen daders en online platforms die onvoldoende doen om pesten te voorkomen.

2.5.9. Om belemmeringen voor het overstappen naar andere digitale platforms of diensten weg te nemen wordt haast gemaakt met **wettelijke verplichtingen om interoperabiliteit en overdraagbaarheid van data** makkelijker te maken.

2.5.10. Het CDA wil dat **consumentenbescherming** in het digitale tijdperk hoog op de Europese agenda komt. Verleidingstechnieken op sociale media en in games, zoals Loot boxes, worden aangemerkt als oneerlijke handelspraktijk.

2.6. Arbeidsmigratie.

In een rechtvaardige en duurzame economie hebben we grip op arbeidsmigratie.

Wat willen we?

Het CDA staat voor verantwoord en gericht arbeidsmigratiebeleid dat oog heeft voor brede welvaart. We kijken per sector naar onze economische en sociale behoefte, draagkracht staat centraal in de economie van de toekomst. We kijken strategisch naar arbeidsmigratie van buiten de EU, maar dat is hooguit het sluitstuk voor het probleem van arbeidstekorten. Prioriteit wordt gegeven aan werkzoekenden in Nederland. Voor kennismigranten kijken we naar wat echt nodig is.

Vrij verkeer van goederen, diensten, kapitaal en mensen zijn de hoekstenen van de Europese samenwerking. Historisch verworven vrijheden waar wij van profiteren, zeker in onze grensregio's. Maar open grenzen kennen een keerzijde als controle achterblijft of misbruik zich voordoet. Er mag geen ruimte zijn voor profiteurs. De Europese arbeidsmarkt mag geen race to the bottom worden waar enkel nog geconcurrereerd wordt op arbeidsvoorwaarden- en omstandigheden. Het CDA zet zich in om grensoverschrijdend werken, wonen en ondernemen in onze grensregio's zo eenvoudig mogelijk te maken, maar maakt tegelijkertijd een vuist tegen misbruik. Mensenhandel, malafide uitzendbureaus, sociaal toerisme, criminaliteit en oneerlijke concurrentie moeten harder worden aangepakt.

Waarom willen we dat?

Nederland is wat ons betreft geen ongecontroleerd economisch migratieland. Veel arbeidsmigranten zijn niet noodzakelijk voor de groei van de welvaart in onze samenleving en het onderhouden van de verzorgingsstaat. Op dit moment liggen de lasten van arbeidsmigratie bij de samenleving terwijl de ondernemers die arbeidsmigranten uitbuiten ermee wegekomen. Er vinden nog altijd veel misstanden plaats met arbeidsmigranten, die allereerst moeten worden aangepakt. Bovendien zet arbeidsmigratie verdere druk op onze woningmarkt, verzorgingsstaat en het onderwijs. **We moeten keuzes voor kwalitatieve economische groei durven maken** en dus ook onderscheid durven aan te brengen in het type arbeidsmigratie dat we kunnen faciliteren. Daarover gaan we in Europa het moeilijke debat aan.

Hoe gaan we dat doen?

2.6.1. Het CDA wil dat de **EU-lidstaten zelf meer sturingsmogelijkheden krijgen inzake arbeidsmigratie**. Daarbij moeten lidstaten de mogelijkheid hebben om te bepalen welke type arbeidsmigranten – en in welke sector – zij wel en niet willen verwelkomen. Hiertoe gaan we in Europa het debat aan over de reikwijdte van vrij verkeer van personen.

2.6.2. Arbeidsmigranten die nodig zijn om onze samenleving en verzorgingsstaat in stand te houden **krijgen voorrang** boven arbeidsmigranten die druk op onze voorzieningen (in het bijzonder woonruimte, zorg en onderwijs) juist vergroten. We scherpen de arbeidsmarkttoets hierop aan.

2.6.3. Er komt een **noodremmechanisme** voor lidstaten waarvan publieke sociale voorzieningen onder buitenproportionele druk komen te staan als gevolg van arbeidsmigratie.

2.6.4. Er geldt een **verplichte Europese registratie en certificering** met strenge regels voor uitzendbureaus om fatsoenlijke werkomstandigheden door de hele EU te waarborgen en oneerlijke concurrentie te voorkomen.

2.6.5 Ondernemers worden **verantwoordelijk** voor adequate beloning, huisvesting, zorg en onderwijs van arbeidsmigranten. We dichtten de mazen in EU-wetgeving om schijnconstructies met de detachering van derdelanders tegen te gaan.

2.6.6. We verminderen arbeidsmigratie door het handhaven van **eerlijke concurrentie en gelijke arbeidsvoorwaarden** voor zowel arbeidsmigranten als Nederlandse werknemers.

2.6.7. We **versterken het mandaat** en investeren in het werk van de Europese Arbeidsautoriteit om misstanden rond arbeidsmigranten sneller op te sporen en harder aan te pakken.

2.7. Voedselstrategie.

In een rechtvaardige en duurzame economie biedt de Europese landbouw voedselzekerheid.

Wat willen we?

Het CDA wil een Europese voedselstrategie om de interne stabiliteit en onze geopolitieke rol te verstevigen. Nederland heeft alles om koploper te zijn in duurzame en gezonde voedselproductie. Nederland moet die koppositie pakken door de innovatieve kracht en samenwerking van de hele voedselketen te versterken. Wat je in de Europese Unie niet mag produceren, mag je hier ook niet verkopen. Alle ingevoerde levensmiddelen moeten voldoen aan de Europese producteisens op het gebied van plant- en diergezondheid, voedselveiligheid en etikettering. Overheden, kennisinstellingen en bedrijven werken samen aan innovatie. Voor consumenten moet het duidelijk zijn waar en hoe voedsel geproduceerd is, en hoe duurzaam dit is.

Waarom willen we dat?

Regio's binnen en buiten Europa lopen vanwege klimaatverandering het risico niet langer geschikt te zijn voor land- en tuinbouw. Op termijn heeft dit gevolgen voor Europese voedselzekerheid. Duurzame ketens zijn, zeker in een instabiele wereld, van grote waarde. Voedsel is een eerste levensbehoefte. **Voedselzekerheid is een van de meest basale vormen van bestaanszekerheid.**

Bovendien vormt gezond, betaalbaar en duurzaam geproduceerd voedsel een belangrijke factor voor Europese landen om een leidende rol te spelen op het geopolitieke wereldtoneel. Voedselzekerheid bevordert vrede en veiligheid, behoud van welvaart en welzijn, en vermindert onze afhankelijkheid van grondstoffen uit andere delen van de wereld.

Hoe gaan we dat doen?

2.7.1. De EU ontwikkelt een **langjarige voedselstrategie**, gericht op voedselzekerheid, gezond voedsel en economische, ecologische en maatschappelijke duurzaamheid. De EU gebruikt de kracht, kennis en kunde van de lidstaten. Nederland moet daarin een koppositie pakken.

2.7.2. De EU stelt **dezelfde voorwaarden aan de import**, als aan in de andere lidstaten geproduceerd voedsel en andere land- en tuinbouwproducten.

2.7.3. Europese wetgeving, inclusief de Gemeenschappelijke Marktordening, **geeft voldoende ruimte voor publiek-private samenwerking.**

2.7.4. Europese consumenten moeten met één blik op het product kunnen zien wat de (onafhankelijk getoetste) **duurzaamheidsscore** is en hoe dit zich verhoudt tot andere producten.

2.8. Land- en tuinbouw.

In een rechtvaardige en duurzame economie boeren we duurzaam.

Wat willen we?

Het CDA wil ruimte bieden voor diverse duurzame landbouwmethoden waarbij via innovaties zoals kunstmestvervangers en nieuwe verdelingstechnieken klimaat- en milieu-impact worden verminderd. Zoals dat in Nederland al het geval is, wordt duurzame productie in Europa de nieuwe standaard. Kosten en baten in agroketens zijn hierbij eerlijk verdeeld over de verschillende ketenpartners. Betere productiemethoden in de stal, in de kas en op het land, leiden tot minder emissies naar water, lucht en bodem. De agrarische sector is in transitie en verdient daarbij een steun in de rug.

Waarom willen we dat?

Binnen de EU wordt veilig en gezond voedsel en waardevol groen geproduceerd. De Nederlandse land- en tuinbouw is innovatief, onze boeren en tuinders maken op duurzame wijze hoogwaardige producten en de agrarische sector zorgt voor werkgelegenheid, een leefbaar platteland en een prachtig landschap. De Europese agrarische sector vergrijsst. Investeren in de boeren van morgen is nodig om een krachtige landbouw te behouden.

Het CDA vindt het daarom belangrijk dat **de Nederlandse land- en tuinbouw zich kan blijven ontwikkelen en verder kan verduurzamen**. Boeren en tuinders moeten in staat worden gesteld om in evenwicht met klimaat, bodem, water en natuur te produceren. Wij staan voor een gemeenschappelijk landbouwbeleid (GLB) dat duurzame praktijken stimuleert, publieke diensten beloont, zorgt voor gelijke kansen tussen lidstaten, doelen voorschrijft en een einde maakt aan regelbepalingen. Een boer is geen boekhouder en moet dat ook niet worden. Boeren worden vooral beloond voor duurzame praktijken en publieke diensten. Zo wordt voorkomen dat Europees geld weglekt naar grootgrondbezitters die zich niet op duurzame voedselproductie richten.

Hoe gaan we dat doen?

2.8.1. Het CDA wil **ruimte in wetgeving** om via innovatie en nieuwe meettechnieken op bedrijfsniveau te verduurzamen. Zo krijgen boeren en tuinders als ondernemers de ruimte voor maatwerk, innovatie en vakmanschap om doelen te halen.

2.8.2. In samenwerking met lidstaten ontwerpen de Europese instellingen **duurzaamheidsstandaarden voor de agrofoodketen**. We pakken oneerlijke marktmacht van tussenhandel en industrie tegenover boeren aan door het Europese mededingingsbeleid op dit punt aan te passen.

2.8.3. Het toekomstig **Gemeenschappelijk Landbouwbeleid wordt stap voor stap vernieuwd** naar beloning voor maatschappelijke, innovatieve en groene diensten die veehouders en telers vervullen, maar die de markt onvoldoende waardeert. De afhankelijkheid van hectarepremie wordt afgebouwd, maar bij ernstige marktverstoringen dient dit landbouwbeleid als vangnet.

2.8.4. **Bewerkte dierlijke mest** (Renure), natuurlijk en waardevol voor teelten, wordt toegelaten als kunstmestvervanger.

2.8.5. Er wordt geïnvesteerd in capaciteit bij de Europese Autoriteit voor Voedselveiligheid (EFSA) voor **versnelde toegang** van alternatieve, duurzame gewasbeschermingsmiddelen en gezonde producten.

2.8.6. **Nieuwe veredelingstechnieken** zoals Crispr-Cas worden toegestaan bij de veredeling van planten.

2.8.7 Middelbepalingen ('hoe te handelen') worden vervangen door doelbepalingen ('wat te bereiken'), waardoor **ondernemers zelf bepalen hoe zij doelen halen**.

2.8.8. Er komt een **einde aan Nederlandse 'koppen' op Europese regels**. Het is onwenselijk om bij het implementeren van Europese wetgeving nog aanvullende, laat staan strengere, regels toe te voegen.

2.8.9. De EU schept een kader zodat **waardevolle reststromen** uit de voedingsmiddelenindustrie allereerst een plek vinden in de voedsel- of veevoerketen, zodat deze regionaler wordt ingericht.

2.8.10. Via structuurbeleid en -fondsen krijgen lidstaten **meer vrijheid** om bijvoorbeeld bedrijfsverplaatsing- en opkoopregelingen toe te passen.

2.9. Voedselstrategie.

In een rechtvaardige en duurzame economie gaan we goed met ons water en onze vissers om.

Wat willen we?

Water is de unieke en onmisbare bron van het leven. We moeten beter met ons water omgaan. Water dat niet vervuild of verspild wordt, hoeft ook niet (energie-intensief) gezuiverd te worden. Vanwege de Deltafunctie die Nederland vervult voor verschillende rivieren, ligt de basis dus bij het voorkomen van vervuiling en verspilling vanaf de oorsprong van rivieren. Daarbij geldt: water dat over de grens in Duitsland 'schoon' wordt bevonden, kan niet in Nederland ineens 'zwaar vervuild' zijn. Europese regels over het verbieden van het lozen van afvalwater, moeten in de gehele EU worden gehandhaafd op basis van gelijke normen en meetmethoden, waarbij de vervuiler betaalt.

Water moet zowel in de Europese Unie als in lidstaten veel hoger op de politieke agenda komen. De afgelopen decennia zijn de concentraties stikstof en fosfor in het grond- en oppervlaktewater sterk verminderd, maar Europese afspraken over waterkwaliteit worden nog onvoldoende nagekomen. Dit hangt ook samen met de Nederlandse invulling van regelgeving, die vaak te streng is. De normen in de nitraatrichtlijn worden heroverwogen op basis van de meest recente wetenschappelijke inzichten, en in de hele EU worden uniforme normen en meetmethoden toegepast. Gebieden waar de waterkwaliteit (vrijwel) op orde is, worden beheerd volgens het principe van doelsturing.

Vissen houden zich niet aan grenzen en dus moet ook visserijbeleid internationaal worden vormgegeven. Het Europese Gemeenschappelijk Visserijbeleid moet leidend zijn, waarbij subsidies vooral worden ingezet om innovatie te stimuleren en duurzaamheid te bevorderen. Langjarig beleid maakt dat vissers weten waar ze aan toe zijn. De huidige regels voorkomen dat er te veel vis wordt gevangen. Deze worden niet verzwaard.

Waarom willen we dat?

Waterkwaliteit en -management zijn momenteel al een punt van zorg, waterkwaliteit wordt naar verwachting zelfs één van de grootste uitdagingen van de 21e eeuw. **(Drink)water is een schaars en publiek goed, dat bescherming en veel meer aandacht verdient binnen Europa als geheel.** Als gevolg van klimaatverandering worden waterschaarste en overstromingen een groter risico, dit vraagt om een gezamenlijke Europese aanpak.

Ook moeten we beter met ons water omgaan, omdat het een eerste levensbehoefte vormt, zuivering kostbaar is en ook omdat veel (economische) sectoren en de natuur afhankelijk zijn van water. Door de vele economische activiteiten en mensen in Nederland is het een uitdaging om ons water schoon te houden. Nederland mag niet het afvoerputje zijn van rivieren die stroomopwaarts vervuild worden.

Aquacultuur, zoals de kweek van vis, schaal- en schelpdieren en zeewier, heeft potentie als duurzame en lokale eiwitbron. Voor vissers is het belangrijk dat er Europese afspraken zijn, zodat zij op basis van een gelijk speelveld kunnen ondernemen.

Hoe gaan we dat doen?

2.9.1. Het CDA wil meer investeringen in **onderzoek en ontwikkeling rond waterkwaliteit en -kwantiteit** voor innovatie en schaalbare oplossingen.

2.9.2. Lidstaten delen kennis en werken op basis van **een Europese strategie** samen om beter in te spelen op de gevolgen van klimaatverandering en te anticiperen op droogte en neerslagoverschotten.

2.9.3. **Kwaliteit van water wordt in de hele EU gehandhaafd** op basis van gelijke normen en meetmethoden.

2.9.4. (Agrarisch) water wordt beheerd via **doelsturing**. Overheden stellen heldere en meetbare doelen en handhaven deze.

2.9.5. De EU ontwerpt een ambitieuze en actiegerichte agenda om de **beschikbaarheid en betaalbaarheid van voldoende drinkwater te garanderen**.

2.9.6. Geld uit het gemeenschappelijke visserijbeleid wordt met name ingezet voor **innovatie en verduurzaming**.

2.9.7. **Innovatieve en duurzame visserijtechniek** wordt versneld toegestaan.

2.9.8. **Duurzame aquacultuur** wordt gestimuleerd.

2.9.9. We versterken grensoverschrijdende samenwerking in stroomgebieden om **gezamenlijk overstromingen te helpen voorkomen**.

2.10. Natuur & biodiversiteit.

In een rechtvaardige en duurzame economie vinden we de balans tussen landbouw en natuur.

Wat willen we?

Er is een lange termijnvisie nodig om waardevolle natuur langjarig te beschermen. Dit gebeurt op pragmatische wijze, waarbij de inwoners van Nederland kunnen blijven wonen en werken in en rond deze natuur. Bestaande Europese wetgeving wordt tegen het licht gehouden en er wordt bijgestuurd op basis van gemeten resultaten, niet vanwege rekensommen in modellen. Ook komen er niet langer Nederlandse koppelingen op de Europese natuurwetgeving.

Niet overal komen natuurgebieden goed tot hun recht. Klimaatverandering, maar ook de noodzaak om hoogwaardige productiegronden goed te kunnen benutten, leiden tot de behoefte het aantal en de omvang van Natura-2000 gebieden te herijken. Daarnaast moet de strakke invulling van de combinatie van soorten- en gebiedsbescherming van Natura-2000 gebieden heroverwogen worden, zodat economische ontwikkeling in Nederland mogelijk blijft. Er wordt gestreefd naar robuuste natuurgebieden op Europees niveau.

Landbouw en natuur moeten opnieuw met elkaar in balans gebracht worden. De keuze om in de EU op een duurzame wijze voedsel te produceren, zorgt ervoor dat de voedselagenda langjarig betrokken wordt bij de natuur.

Nederland komt met haar hoge bevolkingsdichtheid en vele economische activiteiten al snel in de knel met (Europese) wetgeving op het gebied van bescherming van natuur, lucht, bodem en water. Daarom willen we dat Europese wetgeving meer maatwerk biedt en focus legt op de sociaaleconomische gevolgen van milieubeleid.

Ten slotte moet (agrarisch) natuurbeheer lonen. Lidstaten worden zelf in staat gesteld om desgewenst lokale en regionale initiatieven om biodiversiteit te versterken te ondersteunen. Het subsidiariteitsprincipe is leidend. Lidstaten gaan zelf over hun natuurbescherming, om Europees overeengekomen doelen te realiseren.

Waarom willen we dat?

Nederland kent prachtige diverse landschappen, variërend van cultuur tot natuur en vele mengvormen daarvan. De laatste jaren blijkt dat de bescherming van Europese natuur en biodiversiteit dusdanig is dichtgeregeld dat er niet pragmatisch beschermd kan worden. **Dit moet en kan anders, juist om het verlies aan biodiversiteit en ecosystemen een halt toe te roepen.** Gezonde bodem, water en biodiversiteit vormen de kaders hiervoor.

De huidige Nederlandse invulling van de gestelde Europese kaders voor natuurbescherming zorgt voor forse verjuridisering en beperking van economische ontwikkelingen. In Nederland wonen, werken en recreëren we met veel mensen bij elkaar. De bijbehorende vervoersbewegingen en economische activiteiten veroorzaken een toename van stikstof in de zogenoemde deken, maar ook op sommige plaatsen stikstofdepositie in (kwetsbare) natuurgebieden. Dit levert een onhoudbare situatie op.

Hoe gaan we dat doen?

2.10.1. **Het aantal Natura-2000 gebieden wordt heroverwogen**, waarbij niet wordt ingezet op minder natuur, maar op een bescherming van robuustere natuur.

2.10.2. **Leefgebieden worden beschermd**, Nederland legt zich niet langer vast op soorten.

2.10.3. Inwoners van het platteland, waaronder boeren, **worden betrokken bij en beloond voor natuur- en landschapsbeheer**.

2.10.4. **We beschermen landbouwgrond**. Hoogwaardige landbouwgrond wordt niet gebruikt voor de aanleg van nieuwe natuur.

2.10.5. **De beschermingsstatus van grote roofdieren wordt aangepast**, waardoor bijvoorbeeld de wolf actief kan worden beheerd.

2.10.6. Net zoals andere ontvangers van (Europese) subsidies, moeten **terreinbeherende organisaties rapporteren over de doelmatigheid** van de besteding van verstrekte gelden en het behalen van de gestelde doelen.

3. Leefbaar & bereikbaar

Een Europa van regio's.

Als we over onze eigen grenzen heen kijken kunnen we onze gezamenlijke problemen effectiever aanpakken. Juist als het gaat om de directe woonomgeving, onze regio's, kan Europa een belangrijke bijdrage leveren. Voor ondernemers aan de grens die extra handel kunnen drijven. Voor universiteiten die opleiden voor een euregionale arbeidsmarkt of voor onze grensgemeenten die dankzij goede burens over de grens gezamenlijk voorzieningen in stand kunnen houden.

We moeten Europese verkiezingen daarom niet laten verzanden in academische discussies over de mate van integratie van lidstaten bij thema X of thema Y. Of laten versimpelen tot een tegenstelling tussen méér of minder Europa. Veel beter kunnen we de vraag stellen: **hoe kunnen we via Europa het leven van alle Nederlanders een stukje beter maken?**

Wij zien **een Europa van regio's voor ons, gebouwd op subsidiariteit en gespreide verantwoordelijkheid**. Samenwerken in Europa waar dat ons sterker maakt en elkaar de ruimte geven waar dat nodig is. We leggen verantwoordelijkheden zo dicht mogelijk bij mensen zelf neer. We zijn kritisch op de Europese Commissie wanneer die met verregaande voorstellen op de stoel van nationale, regionale en lokale overheden gaat zitten. Zeker als dit voorstellen betreffen die we veel beter dichterbij mensen zelf kunnen regelen. Europees beleid moet werken in de stad, maar ook in de regio.

Door onze verschillen, culturen en tradities te respecteren bouwt de Europese Unie aan verbonden regio's en sterke gemeenschappen. Een Europa van regio's neemt belemmeringen weg voor grensoverschrijdende samenwerking en draagt daardoor bij aan het bereikbaar en leefbaar houden van onze regio's.

3.1. Regio's versterken.

Een Europa van regio's werkt samen aan en over de grens.

Wat willen we?

Het CDA wil de samenwerking tussen regio's in Europa versterken. Regio's die grensoverschrijdend willen samenwerken, moeten dit met zo min mogelijk belemmeringen kunnen doen. Inwoners moeten makkelijker over de grens kunnen werken. Daarbij is de vorm afhankelijk van hun behoeften. Grensregio's in Nederland zoeken bijvoorbeeld de samenwerking met Duitse grensgebieden en Vlaanderen op het gebied van werkgelegenheid en het in stand houden van voorzieningen. Het CDA wil niet alleen investeren in de plekken waar het al goed gaat, maar ook in de leefbaarheid van onze dorpen en de kwetsbare wijken in de grote stad.

Waarom willen we dat?

We kunnen de kracht van Nederlandse provincies en gemeenten veel meer benutten wanneer we letterlijk over de grens kijken. Het betekent dat we investeringen kunnen verspreiden over verschillende gebieden. Zeven van onze twaalf provincies zijn grensregio's. Met de rest van Europa als enorm achterland en afzetgebied voor ondernemers en bedrijven. **Het Europa zonder grenzen biedt extra kansen voor Nederlanders in die regio's.**

Hoe gaan we dat doen?

3.1.1. De EU stimuleert **grensoverschrijdende regionale en stedelijke samenwerking**. Ook op regionaal en stedelijk niveau zoeken we naar kopgroepen om grensoverschrijdende uitdagingen aan te pakken.

3.1.2. De EU ontwikkelt een Europees stelsel voor erkenning van vakopleidingen door middel van **een 'skills-paspoort'** en een betere afstemming van sociale zekerheid en fiscaliteit voor mensen die fysiek, of digitaal vanuit huis, over de grens werken.

3.1.3. Elke regio telt! Bij de benutting van Europese structuurfondsen zorgt het CDA ervoor dat **het geld terecht komt in de regio's die dat het beste kunnen gebruiken** en niet alleen gaat naar economische krachtige gebieden, omdat die vaak de beste aanvragen weten in te dienen.

3.1.4. Europese fondsen helpen lidstaten in het overeind houden van lokale voorzieningen als de dorpswinkel, buurthuizen en de bibliotheek op het platteland. Het CDA wil deze specifieke geldstromen, waaronder het Europese LEADER-programma, gebruiken voor een **gemeenschapsfonds**.

3.2. Bereikbaarheid.

Een Europa van regio's houdt Nederland bereikbaar.

Wat willen we?

We willen steden en regio's op een schone manier bereikbaar houden. Daarvoor willen we samenwerken in Europa. We streven naar de verbetering van regionale verbindingen, waardoor we lokale gemeenschappen versterken. De mogelijkheid van Europese cofinanciering voor de Lelylijn en het spoor Zwolle-Munster zijn hier goede voorbeelden van.

Waarom willen we dat?

Een Europa van regio's houdt Nederland bereikbaar. Bevolkingsgroei en klimaatambities vragen van ons dat we **onze infrastructuur op orde houden en moderniseren**. Zo werken we letterlijk aan vrij verkeer binnen Europa.

Hoe gaan we dat doen?

3.2.1. Het CDA wil investeren in een **Europees hogesnelheidsnetwerk** en goede nachtverbindingen tussen Europese grote steden. Het European Rail Traffic Management System voor betrouwbaar en veilig vervoer per spoor wordt verder uitgerold.

3.2.2. Ook **investeren we in kleinere spoorverbindingen** met een groot regionaal effect, zoals het spoor Zwolle-Twente-Münster, Emmen-Rheine of de verbinding Eindhoven-Aken. Zo bevorderen we samenwerking en handel tussen regio's.

3.2.3. Om treinverkeer aantrekkelijker te maken, moet de EU haar leidende rol inzetten om het **kopen van internationale treinkaartjes makkelijker te maken**, met kaartjes voor de hele reis van start tot finish ('through tickets'). Internationale treinkaartjes moeten zonder tariefmuren, met een eenvoudig ticket-systeem te boeken zijn, ook zes tot twaalf maanden voor de reis.

3.2.4. We willen dat er op het Europese wegennet ruim baan wordt gegeven aan milieuvriendelijke auto's. Dat betekent dat er volop moet worden ingezet op de **uitrol van elektrische laadstations**.

3.2.5. We doen **extra investeringen in knooppunten tussen weg, water en spoor** op het Trans-Europese Transportnetwerk. Hiermee wordt goederenvervoer per spoor en over het water gefaciliteerd en gestimuleerd, zodat het wegennet wordt ontlast.

3.2.6. We maken een einde aan milieustickers en tolvignetten. We besparen rompslomp voor automobilisten door de introductie van een elektronisch herkenningssysteem dat in alle lidstaten op dezelfde manier werkt.

3.3. Gemeenschapszin & verbondenheid.

Een Europa van regio's respecteert culturen en tradities.

Wat willen we?

We versterken saamhorigheid en gemeenschapszin door onze Europese diversiteit op het gebied van taal, cultuur en tradities te beschermen. We brengen jongeren in Europa actief in aanraking met de rijkdom aan Europese cultuur via Erasmus+. We versterken de economische waarde van cultuur. Europese cultuur en cultuurmakers worden beschermd. Verenigingen moeten hun activiteiten in binnen- en buitenland kunnen ontplooiën zonder onnodige regeldruk.

Waarom willen we dat?

De diversiteit in cultuur en traditie zit in het hart van de Europese manier van leven. Cultuur vormt onze identiteit en onze gemeenschappen. Cultuur en tradities creëren een band tussen generaties. Als rentmeesters willen we cultuur en traditie doorgeven aan volgende generaties. Verenigingen zijn het cement van de samenleving. Ze bestaan vaak met dank aan vrijwilligers en moeten dan ook niet worden behandeld als bedrijven.

Hoe gaan we dat doen?

3.3.1. In Europees verband zetten we ons in voor **het recht op gebruik van minderheidstalen** zoals het Fries. Ook erkende dialecten als het Nedersaksisch en het Limburgs krijgen meer bescherming, zodat we taal en dialect kunnen doorgeven aan de volgende generatie.

3.3.2. We maken het Europese **Erasmus+-programma toegankelijker voor jongeren die een mbo- of hbo-opleiding** volgen. Internationale uitwisseling voor studenten stimuleert kennisontwikkeling en draagt bij aan meer verbondenheid in Europa.

3.3.3. De EU **beschermt de Europese voetbalcultuur met nationale competities** tegen de komst van een Super League, waarin de grote clubs alleen nog voor het grote geld tegen elkaar voetballen.

3.3.4. Het CDA wil de **investeringsplicht voor streamingdiensten** in Europese films verder uitbreiden.

3.3.5. Het CDA verwelkomt de introductie van de **Europese grensoverschrijdende vereniging** (ECBA) voor zover het verenigingen helpt bij buitenlandse activiteiten en het niet leidt tot meer regeldruk en rapportageverplichtingen.

3.4. Grensoverschrijdende criminaliteit.

In een Europa van regio's komen criminelen niet weg over de grens.

Wat willen we?

Meer Europese samenwerking zodat we ondermijning en criminaliteit kunnen aanpakken, door bijvoorbeeld informatie-uitwisseling te vergemakkelijken, screening te verbeteren en monitoring te intensiveren. We maken gebruik van nieuwe opsporingsmethodes en Europese gegevensdeling zodat criminelen niet over de grens wegkomen. We hebben nog werk te doen als het gaat om handhaving aan de andere kant van de grens. We investeren in meer grensoverschrijdende samenwerking tussen administratieve autoriteiten om infiltratie van de georganiseerde criminaliteit in de economie te voorkomen en te bestrijden. We werken nauwer samen met landen in de aanpak van mensenhandel en drugscriminaliteit, ook buiten de EU.

Waarom willen we dat?

Criminaliteit stopt niet aan de grens en veel misdaden vinden ook online plaats. Meer dan 70% van de criminele netwerken zijn actief in meer dan drie landen. Voor ondermijning van onze samenleving misbruiken criminelen bewust de verschillende regels en systemen tussen lidstaten. Landsgrenzen vormen nog te vaak een obstakel voor onze politie-, justitie- en veiligheidsdiensten. **In een wereld waar criminaliteit zich voortdurend ontwikkeld kan en mag Europa niet achterblijven.**

Hoe gaan we dat doen?

3.4.1. Criminelen in Europa worden **sneller en efficiënter** opgespoord en veroordeeld.

- Europa werkt daarom samen aan een versterking van **gegevensdeling** tussen politie, justitie en veiligheidsdiensten. Daarvoor leggen we een Europese juridische basis, zoals de Wet Bibob, voor burgemeesters om informatie uit te wisselen en zo criminele netwerken op te rollen.
- We verbeteren het afpakken van crimineel verdiend vermogen door middel van **non conviction based confiscation**, vooral bij criminelen die in verschillende
- landen (ook buiten de EU) hun criminele praktijken voortzetten.

3.4.2. Europese samenwerking is essentieel voor een harde aanpak van terrorisme. We **scherp onze regels aan** en houden strikt toezicht op de bestrijding van witwassen van geld en financiering van terrorisme. Vluchten naar en binnen de EU worden gescreend op veiligheidsrisico's met betrekking tot terrorisme en zware criminaliteit.

3.4.3. We versterken de **samenwerking tussen Nederlandse, Duitse en Belgische havens**, zoals via de inmiddels gestarte Noordzeehavenaanpak, om de smokkel van drugs, met name cocaïne, tegen te gaan. Ook de drugssmokkel van en naar niet-Europese landen wordt harder aangepakt.

3.4.4. Nederland is de grootste speler in Europa en de tweede ter wereld bij de hosting van online kinderpornografisch beeldmateriaal. Online aanbieders van communicatiediensten moeten **preventieve maatregelen nemen** en doortastend handelen bij de ontdekking van materiaal van seksueel misbruik van kinderen door middel van **rapportage- en verwijderingsverplichtingen en blokkeringsbevelen**. In extreme gevallen, en na gerechtelijk bevel, moeten online platforms ook software kunnen gebruiken om misbruikmateriaal op te sporen, enkel gericht op individuele of specifieke groepen gebruikers en bij voldoende vermoeden van kindermisbruik. Daarnaast zet het CDA zich in voor een Europees verbod op pedohandboeken.

3.4.5. Mensenhandel wordt op Europese schaal bestreden, waarbij grens- en paspoortcontroles kunnen worden ingezet. Zo wil het CDA **vrouwenuitbuiting en mensenhandel, ook in vergunde prostitutie, effectiever en harder aanpakken**.

Nawoord.
Aanbiedingsbrief.

De programmacommissie EP-2024 heeft de eervolle en verantwoordelijke opdracht aanvaard om een uitgesproken CDA-verkiezingsprogramma te schrijven. We doen dat in een lastige periode voor de Nederlandse politiek in het algemeen en onze partij in het bijzonder. Het vertrouwen in de politiek en de instituties is ongekend laag. Het aantal mensen dat zijn stem op het CDA uitbrengt, is de afgelopen verkiezingen consequent afgenomen. Het karakter van een gedegen bestuurderspartij, of het behoren tot een zuil, is allang geen reden meer voor vanzelfsprekende kiezers.

Voor zover er al een periode is geweest waarin het logisch was om in verkiezingsprogramma's vooral bestaand beleid te verwoorden, wollig taalgebruik te hanteren en weg te blijven van duidelijk keuzes, ligt die tijd ver achter ons. In het huidige politiek bestuurlijke klimaat verlangen kiezers terecht een scherp, onderscheidend en uitgesproken profiel. Wij moeten dan ook vanuit onze ideologie onze visie op de toekomst uiteenzetten en bereid zijn keuzes te maken en veranderingen door te voeren.

Het CDA-bestuur, de Europese-lijsttrekker en de partijleider van het CDA onderkennen dat een goed programma de belangen en behoeftes van de Nederlanders centraal stelt en daarmee ook herkenbaar en onderscheidend is voor de kiezers. Die kenmerken heeft het bestuur van het CDA dan ook opgenomen in zijn opdrachtformulering voor de programmacommissie EP-2024. Die opdracht paste de programmacommissie goed. Alle leden wilden graag meewerken aan het schrijven van een moderne christendemocratische visie op Europa. Een visie die aansluit bij de opvattingen en de persoonlijkheid van onze lijsttrekker.

Bij het vervullen van onze opdracht werden wij als commissie geholpen door een gebalanceerde samenstelling: een goede mix van jong en oud, ervaring en ambitie, volledig ingevoerd en een frisse blik, met als sluitstuk een zeer begenadigd scribent. Voor wij de pen ter hand namen, hebben we eerst nog meer geïnvesteerd in het vergaren en verbinden van kennis. Kennis ontleenden wij aan de indrukwekkende reeks christendemocratische publicaties. Wij ontvingen input uit alle gremia van de partij, waaronder in het bijzonder de netwerken en onze deskundige adviseurs. En natuurlijk maakten wij dankbaar gebruik van de visies en ideeën van individuele CDA-leden. Zij tonen dat het CDA nog steeds een onverwoestbaar bastion van inhoud, debat en ideologie is.

Op basis van al onze bronnen, heeft de Commissie het voorliggende programma opgesteld. Vanzelfsprekend konden we niet ieders suggestie zonder meer overnemen. Dat zou ten koste gaan van het scherpe verhaal en duidelijke keuzes waaraan onze partij zo'n behoefte heeft. Dat neemt niet weg dat we wel alle suggesties die ons zijn aangereikt hebben meegenomen bij het schrijven van dit programma. Daarmee is ook dit programma weer een echt programma van en voor de leden.

Met dank aan ieders medewerking zijn we gekomen tot een verkiezingsprogramma waarin we vol overtuiging een hedendaagse christendemocratische visie voor de komende jaren hebben verwoord. We hebben er vertrouwen in dat het onze lijsttrekker past als een jas. We wensen hem en alle leden van het CDA veel succes met zijn campagne!

Namens de programmacommissie,

Daan Versteeg
Voorzitter